LITERATUR

KOHLHEIM, R. – KOHLHEIM, V. (2005): *Duden: Familiennamen. Herkunft und Bedeutung von 20 000 Nachnamen*. Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich: Dudenverlag.

Harald Bichlmeier
harald.bichlmeier@indogerm.uni-halle.de
Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg
Orientalisches Institut
Seminar für Indogermanistik und Allgemeine Sprachwissenschaft
Ludwig-Wucherer-Str. 2
D-06099 Halle (Saale)
GERMANY

harald.bichlmeier@uni-jena.de
Sächsische Akademie der Wissenschaften zu Leipzig
Arbeitsstelle Jena: Etymologisches Wörterbuch des Althochdeutschen
Zwätzengasse 12a
D-07743 Jena
GERMANY

Jaroslav D a v i d (Ostrava)

PETR ČORNEJ: JAN ŽIŽKA. ŽIVOT A DOBA HUSITSKÉHO VÁLEČNÍKA. Praha – Litomyšl: Paseka 2019, 844 s., ISBN 978-80-7432-990-6.

Vladimír Šmilauer se v *Úvodu do toponomastiky* přihlásil k názoru Ludwiga Steinbergera, totiž že „toponomastika má dvě duše, duši filologickou a historickou“ (Šmilauer, 1963, s. 9). Toto často citované tvrzení platí nejen pro českou toponomastiku, ale i pro onomastiku jako celek, byť v posledních desetiletích vlivem jejího formování jako samostatné lingvistické disciplíny dochází k oslabení témat historických ve prospěch nových konceptů a témat především z oblasti geografie a antropologie (jazyková/toponymická krajina, vlastní jména a paměť míst, vztah standardizované a nestandardizované onymie apod.; srov. Šrámek, 2007, s. 419, 422; David, 2016, s. 39–44). Přesto vzájemná vazba mezi historií a onomastikou, dodnes historiky vnímanou jako pomocná věda historická, zůstává a její linii do-

kreslují nové práce. Na sklonku roku 2019 vyšla monografie, která ač nikde nedeklaruje svoji vazbu k onomastice, zaslouží si její pozornost – Čornejova biografie husitského hejtmana Jana Žižky.

Osobnosti a době Jana Žižky bylo věnováno v 19. a 20. století mnoho studií a monografií. Mezníky představují Palackého vylíčení husitské doby v *Dějinách národu českého*, jímž byl vytvořen obraz Žižky coby skvělého válečníka, ale také „fanatika pro pobožnost", následované v 70. letech 19. století Tomkovým *Janem Žižkou*, prezentujícím husitského hejtmana jako politika, zatímco poslední velké a k Žižkovi kritické zpracování z pera Josefa Pekaře zpovídáním pramenů ukázalo především myšlenkový svět husitského hejtmana. Právě k Pekařově monografii, která vyšla takřka před sto lety, a její koncepci se Petr Čornej hlásí – v mnoha ohledech ji koriguje, ale obraz Žižky coby energického náboženského fanatika zachovává. Nejsem povolán ani dostatečně vzdělán k tomu, abych posuzoval práci a závěry autora historika, knihu jsem četl především jako laik, kterého zaujala z hlediska jeho lingvistické profese a onomastického zájmu.

Čornejova monografie dokládající autorovu znalost a respekt k jazykové stránce historických pramenů je nejen prošpikována poučenými exkurzy do historické sémantiky mnoha staročeských výrazů, např. *had* (označení tarasnice, s. 187–188), *pikart* (s. 371), *slepec* (s. 402), *adamita* (s. 425), *zrada*, *vytěpený* (s. 519). Obsahuje ale rovněž řadu detailních onomastických mikrostudií a lze ji nazvat „učebnicí" metodologie aplikované onomastiky. Z onomastické perspektivy můžeme Čornejův text číst a vnímat prostřednictvím několika aspektů. Zaprvé, zkušený autor svůj čtenářsky vstřícný styl na mnoha místech oživuje právě onomastickými komentáři. Například když pátrá po kořenech husitského hejtmana, věnuje se detailně původu a používání jména *Řehoř* (*Gregorius*), které zřejmě patřilo jeho otci (s. 21); když je zmíněn hejtman Matyáš Lauda, v závorce autor dovysvětluje, že jde o „latinskou formu jména Chval, nikoliv pejorativní přízvisko Louda" (s. 325), nebo když v mikrostudii opírající se o písemné a heraldické prameny takřka detektivně pátrá po totožnosti krutého husitského bojovníka jménem *Pinta* (s. 228–230). Čornej nevynechá jedinou příležitost, aby neupozornil na okolnosti vzniku rodných jmen a příjmí, např. zmínku o *Petru*, vůdci odpadlické táborské komunity, doplňuje následovně: „[…] nazývaný protivníky *Kániš* (ve významu žvanil, slintal, tlachal, kecal; odvozeno od slovesa *kanit*)" (s. 373); v případě pražského hejtmana Jana Hvězdy z Vícemilic komentuje: „Přízvisko Hvězda snad obdržel podle planoucího věnce v erbu, jinak se mu běžně říkalo Bzdinka (tj. Prdek či Prdeček)" (s. 435).

Zadruhé, knihu lze číst jako historickou rekonstrukci dramatické epochy vzdálené od naší současnosti šest století, a to se zřetelem k pramennému výskytu vlastních jmen a jejich vypovídací hodnotě. Právě ona časová distance a útržkovitost pramenů s sebou přinášejí řadu problémů při určování toho, kdo se skrývá za různými variantami osobních jmen uvedených v dobových textech. Čornejova

opakovaně přiznávaná badatelská nejistota a pochybnost však v sobě obsahují zásadní metodologické principy antroponomastického zkoumání středověku – nezbytnou znalost vývoje jazyka, nedůvěru k materiálu, potřebu několikerého ověření z různých zdrojů a notnou skepsi. A tak když v březnu 1420 Žižka se svými věrnými opouští Plzeň, aby se přesunul na Tábor, ve skupině jsou také kněží, „možná i Pešček z Plzně, známý jako Petřík, respektive Petriolus" (s. 203), píše Čornej; mezi zajatci od Německého Brodu se připomíná „jakýsi rytíř Mrvice, občas uváděný v českých pramenech pod jménem Mrtvice" (s. 448); u jména pražského měšťana *Petra Věžeckého* poznamenává, že „nikdo jiný než Petr z Věžky a Chrástu nepřichází v úvahu, poněvadž žádný pražský měšťan jménem Petr tehdy nevlastnil věž, věžovitý objekt ani jakýkoliv dům situovaný u věže" (s. 456); jinde uvažuje nad náležitou podobou příjmí autora rukopisu *Starých letopisů*, „kutnohorského měšťana Martina Brazidina (spíše Brázdy či Brazidýma)" (s. 535).

Doplněním poznatků o používání biblických antroponym je zpráva o výskytu příjmí *Mojžíš* a *Ježíš* mezi členy jihočeské adamitské komunity (s. 429), ale také na Starém Městě pražském, kde se k roku 1424 připomínají synové kutnohorského mincmistra Mikuláše z Dědibab *Václav*, *Aron* a *Mojžíš* (s. 443). Osud podnikavé *Mandy*, vdovy po popraveném konšelu Janu Zmrzlíkovi, vtipně glosuje onomastickou drobností: „Majetkovou újmu rozhodně neutrpěla a v krátké době se provdala za panoše Zikmunda z Kotenčic […] Od té doby se mu říkalo Zikmund Mandin. Pražané dobře věděli, kdo v rodině vládne" (s. 467). Jméno této zřejmě výrazné ženy se v textu objeví ještě jednou, když je připomínán měšťan *Jan Manda ze Zbyslavic*, její syn (s. 595).

Největší prostor autor věnuje jménu táborského hejtmana, které pojednává v samostatné kapitole Jméno Žižka (s. 33–40). Po obsáhlém úvodu o zranění oka, které pozdější hejtman zřejmě utrpěl v dětství a jež v perspektivě středověkého světa představovalo významnou vnější charakteristiku osoby, zvažuje „zda právě s ní nesouviselo přízvisko Žižka, objevující se na všech čtyřech listinách, které trocnovský zeman v letech 1378–1381 signoval, a poté v úředních a narativních pramenech" (s. 36). Na základě rozboru pramenů (slovník *Lactifer*, doklady z Řehoře Hrubého Jelení apod.) dokazuje, že minimálně od 16. století, kdy je spolehlivě doloženo apelativum *žižka*/*žiška*, vyskytuje se také jako antroponymum, které se „zpravidla pojí k jednookému člověku" (s. 36–37). Petr Čornej uvádí také další, méně pravděpodobné či extrémní hypotézy původu příjmí *Žižka*, např. z hypokoristika jména *Zikmund*, z apelativa *žíhat* – tedy *žižka* ‚palič', nebo se zabývá jeho vztahem k polskému *zezowaty* ‚šilhavý' (s. 37–39). Velké množství dokladů příjmí *Žižka* v Čechách a na Moravě ve 14.–16. století však slouží jako ilustrace stavu, „že pozdně středověká společnost nevnímala toto jméno negativně" (s. 39). V kapitole se zabývá rovněž Žižkovým predikátem, tedy původem názvu *Trocnov*. „Třebaže česká toponomastika sdílí jiné mínění. Trocnov či Trucnov vykládá jako Trucnův dvůr," rozvíjí Pekařem naznačenou souvislost toponyma s latinským

trux, respektive německým *der Trotz* / *der Trutz* ‚zarputilý, vzdorný, neústupný' (srov. Pekař, 1935, s. 16). „K rakovi [Žižkovo erbovní znamení – pozn. JD] (ale i k Žižkovým osobním vlastnostem) by tato interpretace dokonale seděla," uzavírá svoji úvahu (s. 40).

Autora i čtenáře celým textem provází nejistota u podob osobních jmen či ztotožnění osob jejich prostřednictvím a překvapivě stejně je tomu i v případě lokalizace některých míst, o nichž školní dějepis nepochybuje – aniž by je však přesně lokalizoval. V závěru knihy Petr Čornej konstatuje, že „o Žižkově válčení zdánlivě víme dost, ve skutečnosti však překvapivě málo" (s. 593). Pouze čtyři z deseti bojišť jsou bezpečně lokalizovaná; v případě ostatních historici tápou, avšak aspoň částečnou oporou jim je archeologie a také místní tradice často spojená s toponymy, srov. *Táborec* (Habry, s. 447), *Na Bojišti* (Malešov, s. 559). Pochopitelně největší pozornost věnuje *Vítkovu* (pozdějšímu *Žižkovu*) – nejstarší doklad toponyma *Žižkov* pochází již z roku 1427 (s. 293). Odpovídá to nejen významu střetnutí husitů s křížovou výpravou, ale také skutečnosti, že „nejčastějším místem mých dětských her byl Vítkov", jak píše autor vyznávající se ze své lásky k husitství v Závěrečném slovu (s. 658).

Petra Čorneje jako historika širokého rozhledu a záběru témat rovněž zajímá odraz středověkých událostí v pozdější tradici a paměti míst – zmiňuje peripetie pomníku Jana Želivského a pojmenování ulice na pražském Žižkově (s. 461), zvažuje vztah názvu *Žižkovy valy* pro raně středověké hradiště v Češově s husitským vojenským ležením (s. 503), v případě vesnice *Žižkovo Pole* (do roku 1921 *Šenfeld*) naopak pochybuje o vztahu lokality pojmenované „U Kříže, nebo Plaček (původně nejspíš Plácek)," doložené tradicí až od konce 18. století, k Žižkovu úmrtní místu (s. 576–577).

Petr Čornej uzavírá svou monografii těmito slovy: „Kniha je poměrně rozsáhlá. Hlavní text ovšem mohl být dvakrát delší (přibližně tolik shromážděného materiálu zůstalo zatím ladem), poznámkový aparát, pokud by měl odkazovat na všechny využité zdroje a zachytit odlišné badatelské názory, by bez problémů vzrostl na desetinásobek. K čemu by to bylo dobré, nevím. Každý historiografický text je podle mého soudu též literárním dílem, které musí ctít jisté proporce, pevnou kompozici a odpovídající stylistické ztvárnění, aby se dalo číst" (s. 658). Životní osudy Jana Žižky by nepochybně vydaly na text, který by mohl být ještě obsáhlejší, tvářit se nabubřele, odborně a nedotknutelně, ale jeho téma „by ztratilo mnoho ze své plastičnosti", pokud si ještě jednou vypůjčím Čornejova slova (s. 659). Jeho text vznikl jako zhmotnění radostného badatelského zájmu svého autora, takřka sedmdesátníka, a tak po mém soudu bude také čten – jako napínavé středověké „klučičí" dobrodružství odvážného muže, „obzvláštního horlitele pro boží zákon" (srov. recenzi Jana Dienstbiera, 2020, upozorňující na absenci tématu žen a rodinných vazeb). Těmito slovy jej hodnotil jeho současník Vavřinec z Březové, když se Jan Žižka na prahu šedesátky rozhodl svými činy bojovat za své přesvědčení.

LITERATURA

DAVID, J. (2016): Toponymie městského prostoru v kontextu mezioborovosti české onomastiky – kritické poznámky a perspektiva dalšího výzkumu. *Studie z aplikované lingvistiky*, 7, s. 39–54.
DIENSTBIER, J. (2020): Klučičí historie. *Dějiny a současnost*, 42, 5, s. 45.
PEKAŘ, J. (1935): *Žižka a jeho doba* II. Praha: Vesmír.
ŠMILAUER, V. (1963): *Úvod do toponomastiky*. Praha: SPN.
ŠRÁMEK, R. (2007): Onomastika. In: J. Pleskalová – M. Krčmová – R. Večerka – P. Karlík (eds.), *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, s. 377–425.

Jaroslav David
jaroslav.david@osu.cz
Katedra českého jazyka
Filozofická fakulta Ostravské univerzity
Reální 5
701 03 Ostrava

Jaroslav D a v i d (Ostrava)

JAN MALURA – JAKUB IVÁNEK: HORO KRÁSNÁ, SPANILÁ! POUTNÍ PÍSNĚ NA MORAVĚ (1600–1850). Brno: Host 2019, 655 s., ISBN 978-80-7577-826-0.

Výzkum kramářských písní, na něž poprvé výrazně upozornili Bedřich Václavek (Smetana – Václavek, 1937) a Miroslav Novotný (1940), zažívá v současné době renesanci. Intenzivní zájem dokládá nejen samostatné heslo v *Encyklopedii knihy* (Voit, 2006), vznik katalogů a regionálních edic (např. Skořepová, 2019; Glombová, 2020), ale především budování digitální knihovny kramářských tisků (Špalíček) a konání mezinárodních konferencí (Kramářské písně – workshop, 2019; Proměny – konference, 2019). Kramářské písně se postupně zbavují tradičního vnímání, totiž že jde o texty především světské (morytáty, zprávy o historických událostech apod.), jak je představovaly edice vydané ve 20. století (Smetana – Václavek, 1937; Novotný, 1940; Beneš, 1983; Scheybal, 1991). Tato paradoxní situace, neboť většinu kramářské produkce tvořily písně s náboženským obsahem (mariánské, světecké, poutní apod.), se začala postupně napravovat v prvních dvou desetiletích 21. století, kdy literárněhistorický zájem o období raného novověku (např. kancionály, homiletika) přivedl pozornost badatelů rovněž ke kramářské